

Innlandet universelt utformet 2025

- felles strategi for Hedmark og Oppland

Vedtatt av felles fylkesting 19. april 2016

OPPLAND
fylkeskommune

Fylkesmannen i Oppland

HEDMARK
FYLKESKOMMUNE

Fylkesmannen i Hedmark

Innhold

Forord.....	3
Visjon.....	4
1. Innledning.....	5
1.2 Fakta om universell utforming	5
1.2 Status for et universell utformet samfunn.....	6
1.3 Bakgrunn for felles strategi for universell utforming i Innlandet.....	6
2. Hovedutfordringer for universell utforming i Innlandet	7
2.1 Befolkningssammensetning	7
2.2 Likeverdig deltagelse i samfunnet.....	7
2.3 Eksisterende bygningsmasse og infrastruktur	7
2.4 Fritidssamfunnet	8
2.5 Selvbetjeningssamfunnet	8
2.6 Fragmentert samfunnsutvikling	9
3. Delmål og begrunnelse for valg av temaer	10
3.1 Informasjonsteknologi (IKT)	12
3.2 Boliger.....	13
3.3 Nærmiljø.....	14
3.4 Samferdsel.....	15
3.5 Skoler/barnehager.....	16
3.6 Sentrumsområder	17
3.7 Reiseliv.....	18
4. Definisjoner	19
5. Historikk.....	20
5.1 Internasjonalt	20
5.2 Nasjonalt.....	20
5.3 Om arbeidet med universell utforming i Hedmark og Oppland	21
6. Lovverk	22
6.1 Krav til universell utforming i byggt teknisk forskrift	22
7. Videre oppfølging	23
8. Nettverksgruppa for universell utforming i Hedmark og Oppland	23
9. Fakta-ark kognitive utfordringer	24

Forsidefotoer: Oppland fylkeskommune

Forord

Oppland og Hedmark har i flere år samarbeidet rundt temaet universell utforming for å komme nærmere et samfunn der alle kan delta på en likeverdig måte. Nå er arbeidet med universell utforming godt forankret i lovverket, og vi ser at stadig flere samfunnsområder innarbeider gode standarder. Likevel er vi ikke i mål.

Noen av de største utfordringene er:

- likeverdig deltagelse, sosialt og i arbeidslivet
- behov for oppgradering av eksisterende bygg og infrastruktur
- selvbetjeningssamfunnet, der service blir automatisert og erstatter det personlige møtet mellom kunde og tjenesteleverandør.

Visjonen "Innlandet universelt utformet 2025" skal løfte arbeidet. Strategien har som mål å gi en god sammenheng fra hverdagsomgivelsene i bolig og nærmiljø, til sentrumsfunksjoner, transport og reislivsmål. Mulighetene og utfordringene i ny teknologi inngår i dette.

Vi håper dette strategidokumentet vil bidra til en fortsatt målrettet satsing der statsetater, fylkeskommunene og kommunene, sammen med næringsliv og organisasjoner, samles om å oppnå stadige forbedringer, slik at alle kan delta og bidra i Innlandssamfunnet.

Even Aleksander Hagen
Fylkesordfører i Oppland

Per Gunnar Sveen
Fylkesrådsleder i Hedmark

Visjon

Innlandet universelt utformet i 2025

I Hedmark og Oppland skal det arbeides aktivt og målrettet for utvikling av et universelt utformet samfunn, der alle kan delta på en likeverdig måte.

Foto: 1. Hedmark fylkeskommune, 2. Oppland fylkeskommune, 3. Oppland fylkeskommune, 4. Oppland fylkeskommune, 5. Hedmark fylkeskommune, 6. Hedmark fylkeskommune

1. Innledning

«Likeverdig deltagelse er grunnleggende for demokratiet. Et universelt utformet samfunn sikrer denne muligheten. Derfor er universell utforming blitt et viktig mål for samfunnet vårt.»(difi.no)

1.2 Fakta om universell utforming

Universell utforming:

- er en langsiktig nasjonal strategi for å bidra til å gjøre samfunnet tilgjengelig for alle og forhindre diskriminering.
- dreier seg om utforming og tilrettelegging av fysiske forhold for å fremme like muligheter til samfunnsdeltakelse.
- tilfører kvaliteter i menneskeskapte omgivelser som er positive for alle innbyggere og for Norge som samfunn.
- tar høyde for mangfoldet av mennesker som til enhver tid lever i et lokalsamfunn og ser mennesket i et livsløpsperspektiv.
- innebærer en innovativ tilnærming til planlegging og utforming og en ambisjon om stadig å finne bedre og mer inkluderende løsninger.

(Kilde: Temaveileder Universell utforming og planlegging etter plan- og bygningsloven, KMD 2009)

Noe av essensen ved universell utforming er at det er nødvendig for enkelte, samtidig som det gir et kvalitetsløft for alle. Det er mange som kan ha utfordringer med deltagelse på lik linje som mennesker uten nedsatt funksjonsevne. 30 % av funksjonsnedsettelse er synlige og 70 % er usynlige.

De fleste av oss vil i løpet av livet få en funksjonsnedsettelse i kortere eller lengre perioder. Når vi blir eldre vil vi etterhvert få nedsatt bevegelse, syn og hørsel.

Status i Norge:

- 20 % av befolkningen har en form for funksjonsnedsettelse
- Ca. 700 000 er hørselshemmede, ca. 200 000 bruker høreapparat, 3 500 - 4 000 er døve
- 160 000 er synshemmede - hvorav 1 000 er blinde
- 70 % av alle over 70 år får grå stær
- 40 000 nordmenn over 70 år har grønn stær
- Ca. 1,5 mill. nordmenn har en form for astma og/eller allergi
- 0,5 millioner har lese- og skrivevansker

I tillegg er det mange som har nedsatt bevegelse på grunn av:

- muskel- og skjelettlidelser, overvekt mv.
- ulike former for kognitiv svikt
- hjerte- og lungesyke, revmatikere
- at de bruker hjelpemidler som rullator, krykker, rullestol
- psykiske helseplager som hindrer deltagelse i daglige aktiviteter

1.2 Status for et universell utformet samfunn

Bestemmelser om universell utforming har kommet på plass i flere lover og styringsdokumenter det siste tiåret.

Det er stadige forbedringer i det offentlige rom når det gjelder bygg, uteområder og transport. For nye byggetiltak ligger universell utforming som premiss, mens utfordringer i stor grad er knyttet til oppgradering og vedlikehold av eksisterende bygningsmiljø og infrastruktur.

Samfunnet blir stadig mer basert på bruk av teknologi. Dette kan bidra til å gjøre hverdagen enklere for mange, samtidig som det kan bidra til å skape nye barrierer.

1.3 Bakgrunn for felles strategi for universell utforming i Innlandet

Hedmark og Oppland, med sine tydelige fellestrekk, fortrinn og utfordringer, er et naturlig samarbeidsområde. Ved å videreutvikle samarbeidet om universell utforming vil vi oppnå større resultater.

Hedmark og Oppland samarbeidet som pilotfylker for universell utforming i perioden 2009 – 2013. Fylkesrådet i Hedmark og Fylkesutvalget i Oppland vedtok i desember 2013 å samarbeide om å bidra aktivt til videreføring av arbeidet med universell utforming for Innlandet basert på visjonen *Norge Universelt utformet 2025*. Vedtaket medførte en reetablering av nettverksgruppe i universell utforming for Innlandet med representasjon fra fylkeskommunene og andre offentlige og private parter i Innlandet, bla. Fylkesmennene, KS og Rådene for likestilling av funksjonshemmede.

Mål for nettverksgruppas arbeid er utarbeiding av forslag til strategi for universell utforming i Innlandet 2025. Denne skal legges fram for vedtak i begge fylkesting etter å ha vært på offentlig høring. Det skal i etterkant utarbeides handlingsplaner som vedtas separat i de to fylkene.

2. Hovedutfordringer for universell utforming i Innlandet

2.1 Befolknings sammensetning

Alderspensionister vil utgjøre en større andel av befolkningen, og for enkelte kommuner viser statistikken at mer enn 40 % av befolkningen er over 67 år i 2030. Dette har en sammenheng med sentralisering til byene, lave fødselstall og økt levealder.

Behovet for universelt utformede boliger og kommunesentra vil derfor være økende med en aldrende befolkning.

2.2 Likeverdig deltagelse i samfunnet

Personer med nedsatt funksjonsevne har lavere sysselsettingsrate (43 %) enn befolkningen totalt (74 %). En videre satsning på et inkluderende arbeidsliv er viktig for å sikre alle deltagelse uansett arbeidsevne.

Folkehelsearbeid handler både om å redusere risiko for sykdom og om å fremme livskvalitet og trivsel. Det er en klar sammenheng mellom opplevd livskvalitet og helse, med deltagelse i sosialt fellesskap som gir tilhørighet og opplevelse av mestring. Arbeidsplassen og deltagelse i fritidsaktiviteter er arenaer som bidrar til dette.

Personer med nedsatt funksjonsevne har på begge arenaer en lavere representasjon enn befolkningen generelt. Årsaken til dette er sammensatt. Et videre fokus på universell utforming av arbeidsplasser og publikumsbygg vil fjerne hindre og gjøre barrieren for deltagelse mindre.

Referanse sysselsetningsrate:

http://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/_attachment/99595?_ts=13d1b366718

2.3 Eksisterende bygningsmasse og infrastruktur

De fleste bygningene i Innlandet er bygget før kravet til universell utforming ble innført i 2008, og er derfor ikke godt nok tilrettelagt. I 2050 vil 80 % av dagens bygningsmasse i Norge fremdeles eksistere.

For å nå målet om et universelt utformet innland i 2025 ligger utfordringen i oppgradering og tilpassing av eksisterende bygningsmasse og uteområder. Dette er ikke omfattet av lovverket på samme måte som nye bygninger, men ved større ombygginger er det også krav til universell utforming i eksisterende bygningsmasse. Det er derfor vesentlig at nytteverdien av universell utforming i seg selv anerkjennes av bygningseiere og bidrar til oppgradering.

Gater, torg og byrom i sentrumsområder tilrettelegges som en viktig fritidsarena for nordmenn. Sentrumsområdene er samtidig viktige knutepunkt for offentlig infrastruktur med offentlige tjenester og transporttilbud. I de fleste kommunene foregår det byfornyelsesprosesser og tettstedsutviklingsprosjekter. Det er viktig å integrere universell utforming i disse prosessene for å gjøre sentrum til et attraktivt møtested for alle.

Universelt utformet infrastruktur som veger og kollektivtransport trenger kostbare oppgraderinger som krever en langsiktig nasjonal satsning.

Referanse bygningsmasse:

<https://www.sintef.no/contentassets/3191ade97e6c4430bc25e259f9fe35f3/foredrag-cecilie-flyen-oyen-15-mai-2014.pdf>

2.4 Fritidssamfunnet

Det er en økt mobilitet i hele befolkningen og økt forbrukerbevissthet vil bidra til at befolkningen stiller krav om UU-standard ved arrangementer og fritidsaktiviteter.

Reiselivet i Innlandet er lite tilpasset alle markedsgrupper for å møte framtidens forbrukerkrav og konkurranse fra et internasjonalt marked, med hensyn til tilgjengelighet for alle. Det er få reiselivsmål i Innlandet med tilgjengelige overnattingsbedrifter, spisesteder og opplevelser. Svært mange bygninger i reiselivet i Innlandet er eldre bygninger som ikke tilfredsstillers dagens krav til tilgjengelige reiselivsmål.

Alle som har behov for universell utforming, finner svært lite informasjon om tilgjengelighet på nettsider til reiselivet i Innlandet i dag, og det er få muligheter for booking av rom og billetter på nett. Det finnes gode eksempler fra land i Europa hvor man kan søke og finne tilgjengelige destinasjoner og bedrifter som kan gi den enkelte gode opplevelser.

2.5 Selvbetjeningssamfunnet

Både offentlige og private aktører benytter stadig flere selvbetjente tjenester.

Informasjonsteknologi har gjort det mulig å utføre oppgaver raskere og uavhengig av åpningstider og geografisk plassering. Skal du bestille billetter, finne informasjon eller sende en søknad, er det blitt mer og mer vanlig å gjøre det gjennom en selvbetjeningsløsning. Minibanker, billettautomater, nettsider, smarttelefoner og nettbutikker har blitt en del av hverdagen vår. Dette har ikke nødvendigvis gjort det enklere å være bruker av tjenestene.

Det krever ofte mer kunnskap å benytte en automat enn å bli ekspedert av en kundebehandler. I tillegg stiller automaten større krav til syn, hørsel, motorikk og kognitive ferdigheter enn det en kundebehandler gjør. Tjenestene og automater bør være utformet slik at alle kan bruke dem, uavhengig av funksjonsevne.

2.6 Fragmentert samfunnsutvikling

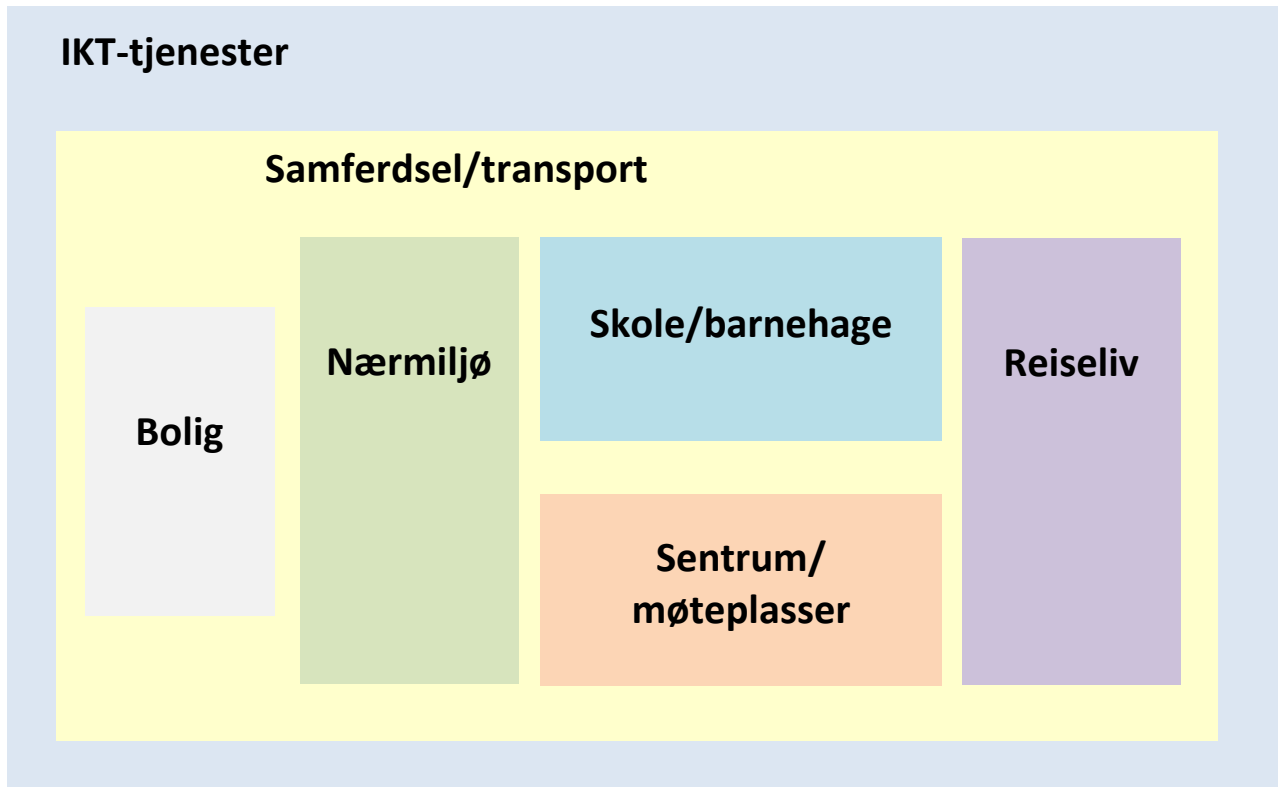
Det er flere leverandører av tjenester og det offentlige inngår ulike samarbeid for å gi sine tjenestetilbud. Uklare og fragmenterte ansvarsforhold medfører at det kan være vanskelig for brukere å finne fram til riktig instans.

Kommunikasjonen i samfunnet foregår i mange media og ulike nettverk. Innbyggerinformasjon og samfunnsdebatten foregår i hovedsak på elektroniske media. For samfunnsdeltagelse forutsettes det at alle skal kunne orientere seg og benytte seg av alle informasjonskanaler.

Den delen av befolkningen som ikke har kunnskap om IKT eller tilgang til internett vil ha en svekket mulighet til å delta i demokratiet på den viktigste informasjonskanalen i samfunnet. Det offentlige har et spesielt ansvar for å sikre alle muligheter til informasjon og samfunnsdeltagelse.

3. Delmål og begrunnelse for valg av temaer

For å nå målet om et universelt utformet samfunn, hvor alle skal ha samme mulighet til personlig utvikling, samfunnsdeltagelse og livskvalitet, må samfunnsbegrepet operasjonaliseres ved å velge ut enkelttemaer.

Figuren ovenfor kan leses fra venstre som en reise fra nært til fjernt. Den tar utgangspunkt i det som skjer hjemme: IKT-tjenester og bolig. Neste trinn er nærmiljøet og transport. Skole/arbeidssted og kanskje sentrum med handel, kultur og service ligger i neste sfære. Lengst unna kan man finne reiselivdestinasjoner. Reiselivs- og opplevelsesbedrifter vil i mange områder også være en del av nærmiljøet for sosiale møteplasser og fritidsaktiviteter.

Barrierene for den enkelte vil variere i de ulike situasjonene og i kommunikasjonen mellom disse.

Fordi befolkningen er aldrende, er det viktig å ha et spesielt fokus på at det kan forventes et økende antall personer med nedsatt forståelse (kognitiv svikt). Bevissthet rundt sviktende kognitive funksjoner skal derfor ligge som et grunnleggende premiss under alle temaene og strategiene. Fakta-ark om kognitive funksjoner er vedlagt bakerst i dette dokumentet.

I valg av temaer er det vurdert hva som er fylkeskommunens, fylkesmannens og kommunens handlingsrom og ansvar, hva er viktig å gjøre noe med, og hva kan andre gjøre.

I dette dokumentet skal veien mot målet ligge på et strategisk nivå. Konkretisering og operasjonelle tiltak skal nedfelles egne handlingsplaner for hver av de to fylkene.

Skjematisk framstilling av temaområder, mål og strategier: Fra nært til fjernt

Tema:	Innlandet universelt utformet 2025		Ansvar
1	IKT-tjenester	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Nettsteder og automater i Innlandet, som er rettet mot allmennheten, skal være universelt utformet. • Strategi: Formidle kunnskap og gode eksempler, legge til rette for medvirkning, samt være gode forbilder. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fylkesmann • Fylkeskommune • Kommune • Øvrige off. • Private • Frivillige
2	Bolig	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Øke andelen tilgjengelige boenheter, både nye og eksisterende. • Strategi: Stimulere kommunene til aktiv bruk av plan- og reguleringsbestemmelser i kommuneplaner for å nå målet om tilgjengelige boenheter. Formidling av nytten for samfunn og individ. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kommune • Utbyggere • Meklere • Høgskole/ • Universitet • Husbanken
3	Nærmiljø	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Alle skal ha mulighet til å være aktiv i sitt nærmiljø. • Strategi: Stimulere til å utvikle flere tilgjengelige møteplasser og grøntarealer for opphold og fysisk aktivitet nær der folk bor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kommune • Grunneiere • Borettslag • Velforeninger • Fylkeskommune
4	Samferdsel/transport	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Universell utforming av hele reisekjeden. • Strategi: Klare prioriteringer av de viktigste tiltakene for å sikre sammenheng i reisekjeden, og gi informasjon om reisemuligheter. 	<ul style="list-style-type: none"> • Statens vegvesen • Fylkeskommune • Kommune • JBV/NSB/ROM • Private aktører
5	Skole/ barnehage	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Alle skoler/barnehager og deres uteområder skal være universelt utformede. • Strategi: Kartlegge og utarbeide handlingsplaner med budsjettprioriteringer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fylkeskommune • Fylkesmann • Kommune • Private • Skoleeiere • Barnehageeiere
6	Sentrumsområder	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Uteområder og bygg rettet mot allmennheten i sentrumsområdene skal være tilgjengelige for alle. • Strategi: Kartlegge og avgrense prioriterte sentrumsområder, og følge opp disse med veiledning og stimuleringstiltak. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kommune • Grunneier • Handelsstand • States vegvesen • Fylkeskommune • JBV/NSB/ROM
7	Reiseliv	<ul style="list-style-type: none"> • Mål: Utvikle tilgjengelige reiselivsmål og overnattings- og opplevelsesbedrifter, slik at innlandet blir et attraktivt reisemål for alle. • Strategi: Tiltak som gir økt etterspørsel av tilgjengelige reiselivs- og opplevelsesbedrifter og spisesteder, som stimulerer til vektlegging av universell utforming i bedriftene. 	<ul style="list-style-type: none"> • Private aktører • Fylkeskommune • NHO • Innovasjon Norge

3.1 Informasjonsteknologi (IKT)

Mål: Nettsteder og automater i Innlandet, som er rettet mot allmennheten, skal være universelt utformet.

Strategi: Formidle kunnskap og gode eksempler, legge til rette for medvirkning, samt være gode forbilder.

Hovedregelen er at IKT-løsninger i Norge skal være universelt utformet. Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger avgrensner dette til å gjelde nettsteder og automater. Dette er IKT-løsninger med svært mange brukere, og god tilgjengelighet er derfor avgjørende for å sikre likeverdig samfunnsdeltagelse. Både private og offentlige virksomheter, lag og organisasjoner må følge regelverket.

Alle nye IKT-løsninger som utvikles må være universelt utformet fra 1. juli 2014. Eksisterende løsninger skal følge kravene om universell utforming innen 1. januar 2021.

Hvorfor universell utforming av IKT?

Det handler om å lage løsninger som alle kan bruke. Både offentlige og private aktører benytter stadig flere selvbetjente tjenester. Skal man bestille billetter, finne informasjon eller sende en søknad, er det blitt mer og mer vanlig å gjøre det gjennom en selvbetjeningsløsning. Minibanker, billettautomater, nettsider og nettbutikker har blitt en del av hverdagen. Likevel opplever mange at det er vanskelig å bruke nettsteder og automater. Tjenestene bør være utformet slik at alle kan bruke dem, uavhengig av funksjonsevne.

Universell utforming av IKT gir den enkelte økt selvstendighet og bedre mulighet for aktiv deltagelse i samfunnet og arbeidslivet. Brukervennlige IKT-løsninger gjør at brukerne kan løse oppgavene sine mer effektivt og få enklere tilgang til informasjon og tjenester.

Universell utforming av IKT gir virksomheter større nedslagsfelt og flere potensielle brukere, samt mulighet til å tilby selvbetjeningsløsninger i større grad. Universell utforming av IKT gir like muligheter for alle i samfunnet, og økt mulighet til å nå målet om digital selvbetjening for alle.

Lovkrav:

Det stilles krav om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) i paragraf 14 i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (DTL).

Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger presiserer lovkravene.

3.2 Boliger

Mål: Øke andelen tilgjengelige boenheter, både nye og eksisterende.

Strategi: Stimulere kommunene til aktiv bruk av planbestemmelser i kommuneplaner og reguleringsplaner, for å sikre at kravene til tilgjengelige boenheter blir ivaretatt også der teknisk forskrift ikke automatisk sikrer dette. Formidling av nytten, for samfunn og individ, av å tilpasse eksisterende bygningsmasse slik at flere kan bli boende i egen bolig.

Andel tilgjengelige boliger med alle funksjoner på ett plan bør økes slik at flere kan bo hjemme uavhengig av funksjonsevne. Det vil være en utfordring å få økt andelen tilgjengelige leiligheter i samsvar med etterspørselen og befolkningsutviklingen. Underskuddet på leiligheter er størst i de kommunene med lav byggeaktivitet. Kommunene har anledning til selv å lage bestemmelser om hvor stor andel av boliger som skal være tilgjengelige, og bør aktivt sørge for at denne andelen blir høy.

Boligutredningen 2015 utført av Oppland fylkeskommune avdekket et stort underskudd på leiligheter i fylket. Undersøkelsen avdekker at flyttemotivet for 50 % av pensjonistene er å flytte til sentral leilighet på et plan.

Byggteknisk forskrift (TEK10) stiller minstekrav til tilgjengelighet for boliger. Forskriftens begrep «tilgjengelighet» er en standard der ikke alle krav til universell utforming gjelder, men minimumsløsning for bruk av rullestol, samt enkelte krav til orientering.

Lovkrav:

Byggteknisk forskrift (TEK 10)

Er det krav om universell utforming i boliger?

Det stilles ikke krav om universell utforming i boliger, men det stilles krav om tilgjengelighet for enkelte boliger og boenheter.

Når er det krav om tilgjengelig bolig?

Det er krav om tilgjengelig boenhet dersom boenheten er i bygning med krav om heis, eller dersom alle hovedfunksjonene ligger på inngangsplanet. Dette gjelder også for eventuelle sokkelleiligheter som har egen separat hovedinngang. Hovedfunksjoner er stue, kjøkken, soverom og bad/toalett. §12-2 i TEK10 angir krav om tilgjengelig boenhet.

Hvilke krav gjelder for fritidsboliger?

Dersom det er en fritidsbolig med flere boenheter vil krav gjelde fullt ut som for vanlige boliger. Kravene som gjelder for fritidsboliger er spesifisert i § 1-2 i TEK 10.

3.3 Nærmiljø

Mål: Alle skal ha mulighet til å være aktiv i sitt nærmiljø

Strategi: Stimulere til å utvikle flere tilgjengelige møteplasser og grøntarealer for opphold og fysisk aktivitet nær der folk bor

For barn, eldre, funksjonshemmede og andre med begrenset aksjonsradius, er områdene i nærmiljøet ekstra viktige.

Jo nærmere parken, idrettsanlegget, fiskeplassen, badeplassen eller turveien ligger der du bor, jo lavere er terskelen for å bruke området eller turveien. Funksjonelle grøntarealer med flere benker/sitteplasser og god belysning i nærmiljøet er bra både for opplevd trygghet, trivselen, folkehelsen, miljøet og trafiksikkerheten.

Prioritering:

Det bør tas utgangspunkt i de terrengmessige forholdene på stedet. Der det er små høydeforskjeller, er det vanligvis lite som skal til for å oppnå universell utforming. Slike arealer bør prioriteres.

På friluftsområder der det ikke er mulig å innfri alle krav til universell utforming, bør det planlegges løsninger som kan brukes av flest mulig. Det bør for eksempel alltid være godt skiltet med informasjon om tilgjengelighet på oversiktstavler.

Skille mellom menneskeskapte og naturgitte forhold:

Som det fremgår av rundskriv Q-29/2010 om universell utforming i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, trekkes det i loven et skille mellom menneskeskapte og naturgitte forhold. Kravet til universell utforming gjelder ikke naturgitte forhold.

Bestemmelser for tildeling av spillemidler (2015, Kulturdepartementet, V-0732B):

2.2.2 Krav til universell utforming

Det er et krav at idrettsanlegg skal være tilgjengelig for personer med nedsatt funksjonsevne både som utøvere, publikum, trenere, dommere og arrangementsteknisk personell. Universell utforming betyr at tilgjengelighet oppnås gjennom anleggets hovedløsning, uten behov for tilpasninger, særløsninger eller tilleggsløsninger.

Se pkt. 2.5.5 om idrettsfunksjonell forhåndsgodkjenning av planer når det gjelder tilgjengelighet og universell utforming.

Se pkt. 9.2 om aktuell lovgivning, herunder plan- og bygningsloven og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

3.4 Samferdsel

Mål: Universell utforming av hele reisekjeden

Strategi: Klare prioriteringer av de viktigste tiltakene for å sikre sammenheng i reisekjeden, og gi informasjon om reisemuligheter.

Reisekjeden består av en rekke elementer som alle må være tilgjengelige for at alle skal ha likeverdig tilgang og mulighet til å reise. En reisende vil begynne reisen med å planlegge den og avslutte ved å ankomme bestemmelsesstedet.

En universelt utformet reisekjede krever at informasjonssystemer, transportmidler og infrastruktur er funksjonelt anvendbare for alle reisende, og at alle reisende har likeverdig tilgang til de elementene som inngår i reisekjeden.

Reisekjeden består av følgende elementer:

- Atkomst til og fra holdeplass
- Pendlerparkeringsplass (bil og sykkel)
- Holdeplass/terminal/stasjon
- Transportmiddel (tog, buss, båt, taxi)
- Informasjon
- Billettering
- Assistanse og opplæring
- Vedlikehold og drift

Dette innebærer at det er mange aktører som er involvert i å skape en barrierefri reisekjede og et helhetsperspektiv er derfor viktig. Det er ulike aktører som er ansvarlige for de ulike delene av en reisekjede, og de ulike aktørene må samordnes for å utvikle helhetlige reisekjeder og informasjon.

Lovkrav:

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven stiller krav til universell utforming av virksomheter rettet mot allmennheten, og dette gjelder blant andre kollektivtransporten.

For utforming av busser gjelder forskrift om universell utforming av motorvogn i løyvepliktig transport, samt kjøretøyforskriften. For utforming av holdeplasser o.l. gjelder Statens Vegvesens håndbøker.

3.5 Skoler/barnehager

Mål: Universelt utformede skoler/barnehager og deres uteområder i alle kommuner

Strategi: Fullføre kartlegging av status for universell utforming i alle skolebygg. Gjennomføre kartlegging av barnehager. Utarbeide konkrete handlingsplaner med budsjett med prioritering av enkle tiltak og rehabilitering av eksisterende bygg. Skolenes og barnehagenes uteområder skal inngå i dette.

Arbeidsmiljøloven, opplæringsloven og barnehageloven stiller krav om tilrettelegging for alle med særskilte behov til undervisningen eller bygningsmessig utforming.

Mange eksisterende skoler og barnehager er eldre og trenger omfattende oppgradering for å oppfylle kravet til likeverdig deltagelse i alle aktiviteter.

Skoleanleggene er viktige sosiale arenaer hvor mange aktiviteter for hele befolkningen finner sted. Elevene får tilført mye av sin grunnleggende sosiale erfaring og kompetanse på skolen. Skolen inneholder også arbeidsplasser av forskjellig karakter, og benyttes ofte til forskjellige idretts- og kulturaktiviteter både på kveldstid og i helger. Skoler fungerer også i stor utstrekning som valglokaler.

Foreldre og foresatte forutsettes å delta i et samspill mellom hjem og skole/barnehage, som innebærer å være til stede på skolen/barnehagen og delta i møter og andre aktiviteter.

Lovkrav:

Opplæringslova:

§ 9a-2. Det fysiske miljøet

Skolane skal planleggjast, byggjast, tilretteleggjast og drivast slik at det blir teke omsyn til tryggleiken, helsa, trivselen og læringa til elevane.

Barnehagelova:

§ 2 slår fast at omsorg, oppdragelse og læring i barnehagen skal fremme menneskelig likeverd...osv.

I tillegg får Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven virkning for skole- og barnehagevirksomhet med bestemmelser om universell utforming for offentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten.

3.6 Sentrumsområder

Mål: Uteområder og bygg rettet mot allmennheten i sentrumsområdene skal være tilgjengelige for alle.

Strategi: Kartlegge og avgrense prioriterte sentrumsområder, og følge opp disse med veiledning og stimulerings tiltak. Universell utforming som rød tråd i kommunalt planverk. Utvikle bestillerkompetanse i kommunene.

Hvordan vi utformer byene og tettstedene betyr mye for mange sin hverdag. Utviklingen av sentrumsområder må ta høyde for mangfoldet av mennesker som til enhver tid lever i et lokalsamfunn og planleggerne må se mennesket i et livsløpsperspektiv. Godt tilrettelagte byrom og møteplasser med høy kvalitet fremmer kontakt mellom mennesker og er viktig for det sosiale livet på stedet.

Universell utforming vil gi økt kvalitet til sentrumsområdene og gi bedret tilgang til handel, kultur og service for alle. Parker, torg og gågater i byene og tettstedene kartlegges av Statens Kartverk i forhold til universell utforming. Denne kartleggingen bør følges opp med tiltak for å gjøre alle kommunesentre tilgjengelige.

Det er mange aktører og interesser som drifter og står for aktiviteter i sentrumsområdene. Et tema som krever særskilt oppmerksomhet når det gjelder tilgjengelighet er vedlikehold vinterstid, tilpassing til vernet bebyggelse og tilrettelegging ved større arrangementer.

Bygninger rettet mot allmennheten

Universell utforming av eksisterende publikumsbygg er et innsatsfelt det må jobbes målrettet med over tid. Byggene må kartlegges og det må lages handlingsplaner med budsjettprioritering slik at tiltakene kan iverksettes. Enkle tiltak må løses fortløpende.

For eksisterende bygninger, anlegg og uteareal rettet mot allmennheten kan det stilles krav om oppgradering til universell utforming. Slike krav er foreløpig ikke stilt. Kravene kan rette seg mot ulike bygningskategorier, anlegg og uteområder. Ved leie av lokaler til offentlige arrangementer eller tjenester må det stilles krav til universell utforming.

Lovkrav:

Når det gjelder eksisterende bygg og anlegg, krever diskriminerings- og tilgjengelighetsloven universell utforming av offentlig og privat virksomhet som retter seg mot allmennheten med mindre dette medfører en uforholdsmessig byrde. Ansvar hviler på selve virksomheten og ikke på eier av bygningen eller anlegget.

Det fremgår av rundskriv Q-29/2010 om universell utforming i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, at det i loven er lagt til grunn at universell utforming av eksisterende bygninger skal skje etter en skrittvis og prioritert tilnærming.

I hvilke bygg er det krav om universell utforming?

Byggverk for publikum og arbeidsbygninger skal være universelt utformet. Krav om universell utforming av bygg er gitt i § 12-1 i forskrift til tekniske krav i byggverk (TEK10).

3.7 Reiseliv

Mål: Utvikle tilgjengelige reiselivsmål og overnattings- og opplevelsesbedrifter, slik at Innlandet blir et attraktivt reiselivsdistrikt for alle.

Strategi: Tiltak som gir økt etterspørsel av tilgjengelige reiselivs- og opplevelsesbedrifter, samt spisesteder i innlandet, som stimulerer til vektlegging av universell utforming i bedriftene.

- Bedre tilgjengelighet og universell utforming til festivaler og arrangementer.
- Gjenta budskapet om at universell utforming utvider markedet og gir konkurransefortrinn.
- Standardisering av symboler og markedsføring på nettsider til bedrifter og destinasjoner.
- En markedskommunikasjon som gir økt etterspørsel av tilgjengelige reiselivsmål.
- Merkeordning.

Flere reiselivsmål og reiselivs- og opplevelsesbedrifter i Innlandet skal oppfylle Norsk Standard "Tilgjengelige reiselivsmål" og "Universell utforming av opparbeidete uteområder" og markedsføre tilgjengelighet på bedriftenes - og destinasjonsselskapenes nettsider. Det er også viktig å bedre tilgjengeligheten og universell utforming på festivaler og arrangementer.

Markedsføring:

Utvikle ensartet, troverdig og intuitiv informasjon som er enkel å finne for innbyggere, hytteinnbyggere og tilreisende, for å øke etterspørselen etter tilgjengelige/universelt utformede reiselivs- og opplevelsesbedrifter.

Gode eksempler:

Eksposering av noen reisemål som gode eksempler til etterfølgelse i begge fylker. En viktig strategi for å oppnå ytterligere resultater og økt verdiskaping av kartleggingsarbeidet som er utført på ca. 90 reiselivs- og opplevelsesbedrifter.

Kompetanse:

Kompetanseheving i universell utforming til reiselivs- og opplevelsesbedrifter og destinasjonsselskaper i Innlandet, slik at dette vektlegges som et av verktøyene for:

- kvalitetsheving og bærekraftig utvikling,
- økt markedspotensial og økt konkurransekraft,
- å kunne gi god tilgjengelighet og gode opplevelser til de fleste

Strategi på påvirkning på nasjonalt nivå for å nå målet

NHO reiseliv, politikere, departement og Innovasjon Norge påvirkes til å prioritere universell utforming i reiselivsnæringen både i produktutvikling og markedsføring. I tillegg implementeres tilgjengelige reiselivsmål på en nasjonal nettportal (VisitNorway); dette er en viktig strategi for å nå målet om universell utforming i reiselivet innen 2025. Det stilles krav om implementering av universell utforming i prosjekter som støttes med offentlige midler.

Lovkrav:

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

§ 13 sier bl.a. "Offentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten."

DIBK – Tek10: Hvilke krav stilles det til rom i hoteller og overnattingsbygg?

§ 12-7 pkt 5 sier at i byggverk med krav til universell utforming og som har mange rom med samme funksjon, er det tilstrekkelig at 1/10 av disse rommene er universelt utformet i henhold til bestemmelser i forskriften. Det samme gjelder sanitæranlegg og møte- og konferanserom med samme funksjon.

4. Definisjoner

Universell utforming har to offisielle definisjoner i Norge:

I Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (DTL), som trådte kraft i 2009 og ble revidert i 2013, er universell utforming definert slik i § 13:

«Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.»

Den internasjonale definisjonen på universell utforming er beskrevet i «FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne», som ble ratifisert av Norge i 2013:

«Med «universell utforming» menes utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.»

Forskjellen på de to utdypningene av universell utforming er at den norske skal være egnet for et eksplisitt juridisk formål, mens FN-konvensjonens definisjon er egnet for et politisk og faglig arbeid med universell utforming.

5. Historikk

5.1 Internasjonalt

Norge har ratifisert FNs standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemming den 03.06.2013, der det førende prinsippet er menneskerettighetsperspektivet.

5.2 Nasjonalt

I Norge ble prinsippet om universell utforming fastlagt som et prinsipp for politikk og lovgivning fra slutten av 1990-tallet.

Det sentrale dokumentet har vært NOU 2001:22 Fra bruker til borger (2001) som var Manneråkutvalgets levekårsutredning om personer med nedsatt funksjonsevne i Norge. Denne utredningen konkluderte med at det var et behov for en antidiskrimineringslov i Norge.

NOU 2005:8 Likeverd og tilgjengelighet (2005) gikk et skritt videre i denne retningen og omfattet et forslag til en diskriminerings- og tilgjengelighetslov, samt en juridisk utredning om hva universell utforming som rettslig prinsipp innebærer.

Lovforslaget i Ot.prp.44 (2007-2008) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne, omfattet foruten definisjon av universell utforming også betenkninger om universell utforming på områdene IKT, transport, bygg og uteområder. Revisjon av plan- og bygningsloven, med virkning fra 2009, og ny byggt teknisk forskrift (TEK10), er også en følge av dette arbeidet.

Nasjonal handlingsplan, Norge universelt utformet 2025 - Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013, kom ut i 2009. Handlingsplanen støttet opp under implementeringen av ny diskriminerings- og tilgjengelighetslov, ny plan- og bygningslov og annen lovgivning som omhandler universell utforming. Handlingsplanen skulle også bidra til å oppfylle Norges forpliktelser ved en ratifisering av FN-konvensjonen om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne.

Regjeringens visjon om at Norge skal være universelt utformet innen 2025 skulle i følge handlingsplanen oppnås gjennom ulike virkemidler som tilpasses sektor og oppgave. Det var fokus på fire prioriterte innsatsområder: uteområder/planlegging, bygninger, transport og IKT. I tillegg ble det fokusert på noen tverrsektorielle perspektiver, som blant annet satsingen på fylker og kommuner.

I 2015 er det oppstart på ny handlingsplan universell utforming 2015-2019. Dette arbeidet koordineres av Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet. Hovedfokus er på velferdsteknologi og IKT.

5.3 Om arbeidet med universell utforming i Hedmark og Oppland

Miljøverndepartementet (MD) etablerte på 1990-tallet et nettverk for universell utforming og «Byen for alle»-prosjektet i Lillehammer (1991–1996 og 2000–2003) var en del av regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede.

Det nasjonale prosjektet BU31 i regi av MD foregikk i perioden 2006–2008, og Eidskog, Kongsvinger, Gjøvik og Vestre Toten var med som pilotkommuner.

Fylkesrådene for likestilling av mennesker med nedsatt funksjonsevne (RLF) i Hedmark og Oppland har vært viktige pådrivere for fylkeskommunenes samarbeid seg imellom, og engasjement i det nasjonale arbeidet.

Fra 29. mai 2009 fikk Hedmark og Oppland sammen status som pilotfylker i et av tiltakene under regjeringens handlingsplan for universell utforming 2009–2013, og fylkeskommunene og fylkesmennene stod samlet bak dette.

I pilotfylkeprosjektet hadde Hedmark og Oppland definert fire prioriterte satsningsområder: Reiseliv, folkehelse, stedsutvikling og kollektivtransport. I tillegg ble det holdt fokus på egne virksomhetsområder og felles nasjonale mål. Gjøvik, Vestre Toten og Eidskog hadde status som ressurskommuner innen dette tiltaket. Senere ble nye pilotkommuner og nye tiltakskommuner rekruttert: Hamar, Gran, Stange, Løten, Tynset, Nordre Land, Søndre Land, Østre Toten, Jevnaker og Sel.

I kommunal- og moderniseringsdepartementets prosjekt «K2 universell utforming mot nye høyder – fylkes- og kommunerettet arbeid» i 2014–2015, deltar 39 kommuner og 11 fylker. Innlandet deltar med Hedmark og Oppland fylker, samt Lesja, Lillehammer, Vestre Toten, Nordre Land og Kongsvinger.

6. Lovverk

I Norge er universell utforming inkludert i flere lover og forskrifter. De to mest sentrale lovene er:

- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.
Loven er virksomhetsorientert. Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten.
- Plan- og bygningsloven.
Loven omhandler utforming av de fysiske forholdene. Hovedløsninger skal utformes slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig. Kravene til universell utforming er presisert i byggteknisk forskrift (TEK 10).

6.1 Krav til universell utforming i byggteknisk forskrift

Universell utforming

Definisjonen som legges til grunn i byggesaksdelen i plan- og bygningsloven er formulert som følger: "Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig".

Begrepet "universell" innebærer inkluderende og likeverdig. I betegnelsen "fysiske forhold" skilles det mellom menneskeskapte forhold og naturen. (ot.prp nr. 45 (2007-2008))

Universell utforming av byggverk tilsier at hovedløsningene skal være utformet slik at de kan brukes av flest mulig på en likestilt måte.

Byggverk for publikum

Med byggverk for publikum menes alle typer bygninger og anlegg der publikum har tilgang. Bygninger kan være kulturhus, kino, offentlige kontor, legekontor, stasjonsbygninger og lignende. Anlegg kan være sportsarenaer, brygger, utendørs badeanlegg, kulturarenaer o.l.

Arbeidsbygning

Arbeidsbygning er byggverk med arbeidsplasser, for eksempel kontor, fabrikk, verksted, museum, bibliotek, skoler og lignende. Arbeidsbygning er ofte byggverk for publikum og omvendt.

Hovedløsningen

I praksis innebærer universell utforming at det ikke lenger er tilstrekkelig med tilrettelagte løsninger for enkelte grupper. Det skal være én løsning – hovedløsningen – og den skal være brukbar for flest mulig.

Det skal ikke være nødvendig å etablere egne innganger for rullestolbrukere. Alle som benytter byggverket skal kunne benytte samme inngang, samme heis/løfteinnretning og så videre.

7. Videre oppfølging

På grunnlag av dette strategidokumentet, skal det utarbeides fylkesvise handlingsplaner som vedtas separat i de to fylkeskommunene i løpet av 2016. Tiltak og ansvar for oppfølging vil bli konkretisert i handlingsplanene. Brukermedvirkning er viktig for å utvikle gode løsninger.

8. Nettverksgruppa for universell utforming i Hedmark og Oppland

Forslag til strategidokument er utarbeidet av nettverksgruppa for universell utforming i Hedmark og Oppland. Gruppa består av:

- Fylkesmannen i Oppland
- Fylkesmannen i Hedmark
- Ringsaker kommune
- Lesja kommune
- NHO Reiseliv
- Rådet for likestilling for funksjonshemmede i Hedmark
- Rådet for likestilling av funksjonshemmede i Oppland
- Høgskolen i Gjøvik
- Hedmark fylkeskommune
- Oppland fylkeskommune

9. Fakta-ark kognitive utfordringer

Nedsatte kognitive funksjoner – hva er det?

Våre kognitive funksjoner har med vår evne til tenking, intellektuelle og mentale prosesser i hjernen å gjøre.

En kognitiv svikt kan være medfødt eller oppstå etter ulykker, sykdom eller forgiftninger.

Kognisjon betyr erkjennelse, og vi bruker det til å tilegne oss og bruke kunnskap:

- vi mottar og bearbeider informasjon
- vi husker og lærer
- vi organiserer informasjon når vi tenker
- vi bruker språk og kommuniserer
- vi er oppmerksomme

Kognitiv svikt kan innebære

- nedsatt konsentrasjonsevne
- oppmerksomhetsproblemer
- problemer med språk, hukommelse og rom/retning
- problemer med logisk tenkning, abstraksjon og kreative prosesser.

Mulige symptomer på kognitiv svikt er

- redusert mental kapasitet og trettbarhet
- hukommelsesvansker
- vansker med fortolkning av sanseintrykk
- oppmerksomhetsvansker
- vansker med regulering av atferd og følelser
- redusert tempo
- reduserte problemløsningsevner og logiske evner
- vansker med å bruke språk, å snakke og si riktige ting i situasjonen.

Hensyn i fysisk planlegging og utforming av produkter

- informasjon som er enkel å forstå, – bruk av stor skrift og symboler
- lett å finne frem mellom ulike deler av bygg og uteområder
- logiske og intuitive planløsninger
- bruk av fargekoder
- produkter og teknologi som er enkel å forstå bruken av
- sanselige orienteringsobjekter (syn-, hørsel-, lukte- og følesans)

Aktuelle kunnskaps- og utfordringsområder i samfunnet

- Fokus på ressurser, muligheter og mestring i stedet for på svikt
- Bo-evne ved ulike former for kognitiv svikt
- Trygghet ved kognitiv svikt ved hjelp av velferdsteknologi – sporing og varsling
- Kulturdeltakelse og kognitiv svikt
- IT og deltakelse i hverdagsaktiviteter

Referanse kognitive utfordringer:

- <http://www.hjernehjelp.no/kognitive-funksjoner-og-svikt>
- <http://www.folk2.no/doc.ashx%3Fid%3D7192>
- <http://www.youtube.com/watch%3Fv%3DOzf6eVjTycl>